

Wyspa Wielkanocna

Tajemniczy skrawek lądu na Pacyfiku

Symboliczne dla wyspy posągi moai wzbudzają emocje, będąc nie do końca wyjaśnionym dziedzictwem dawnych mieszkańców wyspy. Światowej sławy brytyjski historyk sztuki i architektury, Dan Cruickshank, zaliczył je do ścisłej czołówki największych skarbów kultury stworzonych przez człowieka w historii cywilizacji ludzkości.

Andrzej Jaguś

Akademia Techniczno-Humanistyczna, Bielsko-Biała

Robert Machowski

Wydział Nauk o Ziemi, UŚ

Mariusz Rzętała

Wydział Nauk o Ziemi, UŚ

Wyspa Wielkanocna (polinez. Rapa Nui, hiszp. Isla de Pascua, ang. Easter Island), to jedna z najbardziej tajemniczych wysp na Ziemi. Położona jest na Oceanie Spokojnym, w centralnej części tzw. Wzniesienia Wschodniopacyficznego,

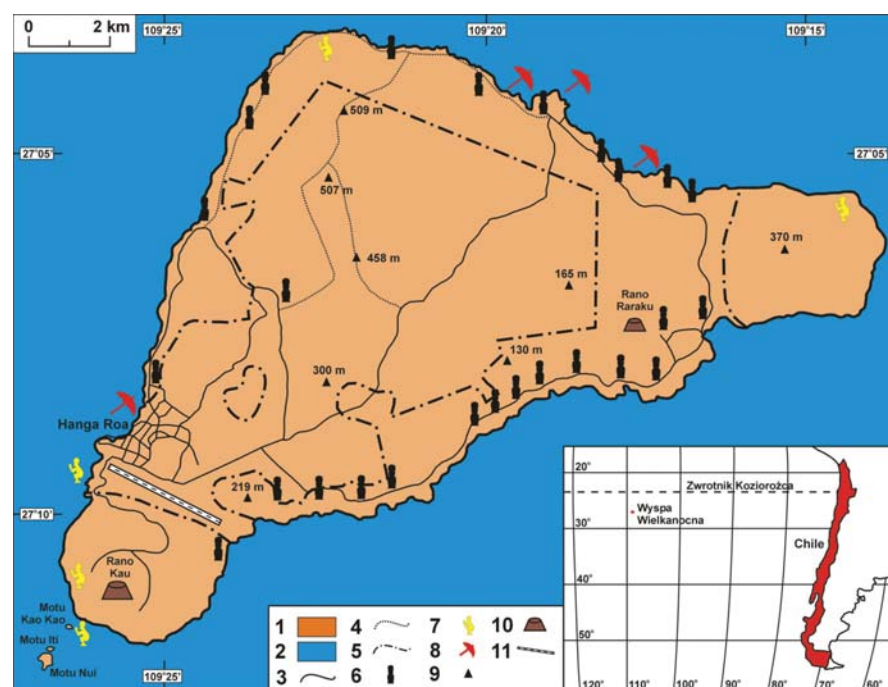
około 4 tys. km na zachód od wybrzeży Chile, do którego przynależy państwo. Swą nazwę zawdzięcza holenderskiemu admirałowi, który właśnie w Wielkanoc 5 kwietnia 1722 roku odkrył ją dla Europejczyków. Wyspa Wielkanocna jest niewielka, zajmuje około 117 km² powierzchni, jej długość wynosi blisko 24 km, a szerokość około 12 km. Pochodzenie wyspy ma związek z działalnością wulkaniczną. Rzeźbę terenu urozmaicają cztery stożki wulkaniczne, a dwa z nich (Rano Raraku i Rano Kau) wypełniają jeziora. Najwyższy punkt, szczyt Maunga Terevaka, osiąga wysokość 507 m n.p.m. Wyspa jest zbudowana z wul-

kanicznych, lekkich skał tufowych o znacznej porowatości, co sprzyjało powstaniu wielu jaskiń. Warunki klimatyczne kształtuje ocean – ze względu na położenie geograficzne panuje tu klimat podzwrotnikowy. Krajobraz wyspy może być oceniany jako nieco monotony ze względu na powszechne rozprzestrzenienie ekosystemów trawiasto-zielnych. Drzewa występują rzadko i są to głównie eukaliptusy i akacje, których rozwój zapoczątkowany został poprzez ich sztuczne wprowadzenie z kontynentu w połowie XX wieku. Znaczną część wyspy (43,5%) objęto ochroną w formie Parku Narodowego Rapa Nui, utworzonego w 1935 roku. Park ten, a w praktyce cała wyspa, została wpisana w 1995 roku na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Mnogość obiektów archeologiczno-kulturowych przydaje temu miejscu charakteru odkrytego muzeum archeologicznego.

Upadek wyspy

Niezwykła tajemniczość wyspy związana jest z obecnością licznych posągów moai, których pochodzenie (przyczyny rzeźbienia) nie do końca zostało wyjaśnione. Jedną z bardziej prawdopodobnych i obecnie obowiązujących teorii głosi, że wyspa została zasiedlona przez ludność pochodzenia polinezyjskiego, która przybyła tu około 300 roku. Inny pogląd mówi natomiast, że mieszkańcy wyspy są potomkami przybyszów z wybrzeży Peru. Obydwie teorie mają swoich zagorzałych zwolenników, a także badaczy, którzy zaprzeczają ich słuszności.

Pierwotni osadnicy na przestrzeni wieków rozwinęli jedyną w swoim rodzaju kulturę monumentalnej architektury i rzeźby. Większość archeologów

Położenie Wyspy Wielkanocnej

1 – wyspy, 2 – ocean, 3 – główne drogi, 4 – drogi podrzędne, 5 – granica parku narodowego, 6 – lokalizacja figur moai, 7 – petroglify, 8 – plaże, 9 – szczyty, 10 – kraterzy wulkaniczne, 11 – lotnisko

Krater Rano Kau (fot. M. Rzętała)

Hanga Roa – jedyne miasto na wyspie (fot. A. Jaguś)

uważa, że moai przedstawiają zmarłych wodzów lub bogów.

Powszechnie uważa się, że kult moai stał się przyczyną upadku wyspy. Jedną z teorii dowodzi, że ludność Wyspy Wielkanocnej całkowicie wycięła lasy na potrzeby budowy i transportu posągów. Wylesienie (bez względu na jego przyczynę) spowodowało m.in. postępującą erozję gleb, brak materiału do budowy łodzi, a w konsekwencji głód.

Wyspiarze żyli w niewielkich plemionach, które walczyły między sobą. Konflikty doprowadziły do zniszczenia posągów, a postępujący brak żywności stał się przyczyną kanibalizmu. Jednak największe spustoszenia wśród rdzennych mieszkańców wyspy spowodowały kontakty z przybyszami z kontynentu w XIX wieku. Najbardziej dramatyczne wydarzenia wiążą się z napadem peruwiańskich łowców niewolników. Zdecydowana większość mieszkańców wyspy została wzięta do niewoli.

Następnie zostali przewiezieni na kontynent, gdzie pracowali w kopalniach guana. Na skutek ciężkich warunków, a także licznych chorób, z około tysiąca wyspiarzy przeżyło jedynie stu. Ocaleni zostali odesłani z powrotem na wyspę, jednak w czasie rejsu, na ospę wietrzną zmarło osiemdziesiąt pięć osób, a ci, którzy dotarli na ląd przywlekli z sobą epidemię. Jak podają źródła, w latach 80. XIX wieku na wyspie żyło jedynie około 110 osób: mężczyzn, kobiet i dzieci.

Figury moai

Większość posągów pierwotnie ustawionych było na swego rodzaju platformach (ołtarzach) zwanych ahu, zlokalizowanych na wybrzeżu. Początkowo figury ustawione były twarzami do oceanu, jednak w późniejszym okresie, w czasie plemiennych wojen, zostały powywracane i potrzaskane, natomiast

te, które zachowały się w dobrym stanie, zostały podniesione. Współcześnie moai ustawione są plecami do oceanu.

Wszystkie postacie mają podobny wygląd: cechuje je niskie czoło, wydęte usta, spiczasty podbródek oraz wydłużone uszy, a ręce spoczywają wzdłuż tułowia. Dominują postacie męskie, choć jest również kilka posągów, które przedstawiają kobiety. Wiele posągów dodatkowo posiada nakrycia głowy w postaci czerwonych walców, które swym wyglądem przypominają kapelusze, a przez archeologów utożsamiane są z włosami lub pióropuszcami. Zazwyczaj rozmiary takiej figury osiągną 6 m wysokości.

Posągi wykuwano z tufów, pozyskiwanych z krateru wulkanu Rano Raraku. Ich powstanie może wiązać się z wierzeniami, według których posągi dawały moc dla żyjącego przywódcy rodu. W czasie pokoju zapewniały dostatek, a podczas wojny powodzenie.

Moai przy plaży Anakena (fot. A. Jaguś)

Nieukończony posąg moai w kamieniołomie Rano Raraku (fot. R. Machowski)

Wzdłuż północno-wschodniego wybrzeża, na odcinku kilku kilometrów znajdują się liczne stanowiska z poprzewracanymi i potrzaskanymi moai. Dopiero na południowo-wschodnim wybrzeżu znajduje się ahu Tongariki, na którym stoi grupa 15 figur. Podnoszenie powywracanych moai zapoczątkowała norweska wyprawa pod kierownictwem Thora Heyerdahla. Pierwsze przywrócone do pionu figury położone są na północy wyspy, na platformie, która znajduje się na plaży Anakena. W miejscu tym norweska ekspedycja postawiła siedem figur – pięć zachowało się w całości (cztery z nich posiadają kapelusze), a dwie pozbawione są głowy. Od tamtej pory wiele innych moai zostało podniesionych, a ich figury znajdują się praktycznie na całym wybrzeżu.

Jednym z najważniejszych miejsc na wyspie jest krater Rano Raraku, położony we wschodniej części wyspy, którego dno zajmuje niewielkie jezioro. Na południowym zboczu wulkanu znajduje się 70 figur, które są wkopane w ziemię na różną głębokość i stanowią swego rodzaju drogowskaz do kamieniołomu znajdującego się na stoku góry. Także we wnętrzu krateru dostrzec można kilka zakopanych moai. Na obszarze tym zachowało się bardzo wiele posągów będących w różnym stadium powstawania, które z niewiadomych przyczyn zostały porzucone i nigdy ich nie dokończono. To tu znajduje się największy na wyspie moai, którego rozmiary sięgają 21 metrów. Został wykuty z jednego fragmentu skały i obecnie spoczywa w pozycji leżącej na zboczu wulkanu. Obserwując poszczególne posągi można prześledzić proces powstawania figur, a także uzmysłowić sobie, jaki trud ponosili mieszkańcy, którzy zajmowali się tym rzemiosłem.

Kult człowieka-ptaka

Innym ważnym miejscem na wyspie jest drugi krater – Rano Kau – położony na południe od miejscowości Hanga Roa. W miejscu tym odnaleziono pozostałości wioski Orongo, w której wspiarsze odprawiali osobliwy kult człowieka-ptaka (tangata-manu). Ta uroczysta wioska składała się z 54 owalnych budynków zbudowanych z kamiennych płyt. Ich kształt i technika wykonania nawiązują do innych budynków często spotykanych na wyspie, a określanych jako hare-vaka, czyli domy-łodzie. Wejście do domu miało formę bardzo wąskiego tunelu, w którym mieściła się tylko jedna osoba. Wieś była używana

„Pępek Świata” z głazem o legendarnej mocy (fot. R. Machowski)

Przykład domu-łodzi w osadzie Orongo (fot. M. Rzętała)

kilka tygodni w ciągu roku, tylko na początku wiosny. Orongo jest także głównym miejscem na wyspie, gdzie znajdują się setki petroglifów przedstawiających ludzi-ptaki. Rzeźby te wykonano na skałach. Są to postacie człowieka z głową ptaka, który często w ręce trzyma ptasie jajko. Szacuje się, że wieś była używana od końca XVI wieku, chociaż wydaje się, że kult człowieka-ptaka rozwinął się w nieco późniejszym czasie. Rytuał tangata-manu odbywał się każdego roku. Wodzowie różnych plemion i ich przedstawiciele (hopu) rywalizowali w celu uzyskania pierwszego jajeczka rybitwy Manutara. Te ptaki przybywały każdej wiosny do gniazd na wysepkach Motu Nui, Motu Iiti oraz Motu Kao Kao zlokalizowanych u podnóża klifowego wybrzeża wyspy, na którym rozpościerała się wioska Orongo. Przed przybyciem ptaków przedstawiciele poszczególnych plemion przybywali do Orongo, gdzie przeprowadzano różne imprezy, które przygotowywały wybrańców do konkursu. Uczestnicy zawodów udawali się w dół klifu i dopływali do wysepki Motu Nui, na której przebywali przez kilka dni lub tygodni czekając na rybitwy. Okres pobytu na wysepce trwał do momentu, gdy jeden z uczestników znalazł jajko i jako pierwszy przybył do wioski. Rywalizacja

była bardzo niebezpieczna i każdego roku niosła z sobą ofiary śmiertelne. Wódz plemienia, z którego pochodził zwycięzca, obdarzany był tytułem człowieka-ptaka na jeden rok. Przez ten czas zyskiwał na ważności i mieszkał w odosobnieniu w uroczystym domu, otrzymując łaski od bóstwa Makamake. Ostatnie tego typu zawody miały miejsce w 1867 roku. Uważa się, że kult człowieka-ptaka odbywający się w wiosce Orongo stanowił nowy etap w historii i kulturze wyspy, zastępując rytuał wykonywania megalitycznych posągów.

* * *

Rozwinięta kultura megalitycznych posągów, kult człowieka-ptaka, a także wyjątkowy rodzaj pisma Rongo Rongo, którym posługiwali się wspiarsze sprawia, że wokół wyspy narosło wiele tajemniczych legend i historii, które są magnesem przyciągającym ludzi ze wszystkich zakątków Ziemi. Na północnym wybrzeżu położone jest miejsce określane jako „Pępek Świata”, gdzie umieszczono dużych rozmiarów owalny głaz, który ma ponoć cudowną moc.

Wyspa Wielkanocna utożsamiana jest z pierwszą w dziejach naszej planety katastrofą ekologiczną wywołaną przez nieodpowiednie poczynania człowieka, który wyczerpał naturalne zasoby tego niewielkiego skrawka ziemi. Dzieje wyspy stanowią doskonały przykład negatywnych interakcji człowiek-środowisko, których nie należy powtarzać.

LITERATURA

- Flenley J., Bahn P., 2002: *The Enigmas of Easter Island*. Oxford University Press, New York, p. 67
- Flenley J., Bahn P., 2003: *Tajemnice Wyspy Wielkanocnej. Nieznana historia wyspy na końcu świata*. Wydawnictwo Amber, Warszawa, s. 223
- Heyerdahl T., 1989: *Easter Island: The mystery solved*. Random House, New York, p. 173
- Heyerdahl T., 1995: *Aku-Aku. Tajemnica Wyspy Wielkanocnej*. Wydawnictwo Muza, Warszawa, s. 372
- Jamkowski M., 2009: *Rapa Nui. Wyspa kolosów*. National Geographic: Traveler, nr. 2 (25), s. 27
- Kondratow A., 1976: *Tajemnice trzech oceanów*. Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa, s. 272
- Machowski J., 1969: *Wyspa Wielkanocna*. Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa, s. 333
- Podróże marzeń. Chile. Biblioteka Gazety Wyborczej. 2005. Wydawnictwo Mediaprofit sp. z o.o., Warszawa, s. 378
- Ramirez J.M., Huber C., 2000: *Easter Island: Rapa Nui, a land of rocky dreams*. Alvimpress Impresores, Santiago, p. 228
- Żukowska B., (red.), 2012: *Podróże życia. 10 niezapomnianych wypraw w różne zakątki świata*. Wydawnictwo G+J RBA, Warszawa, s. 202